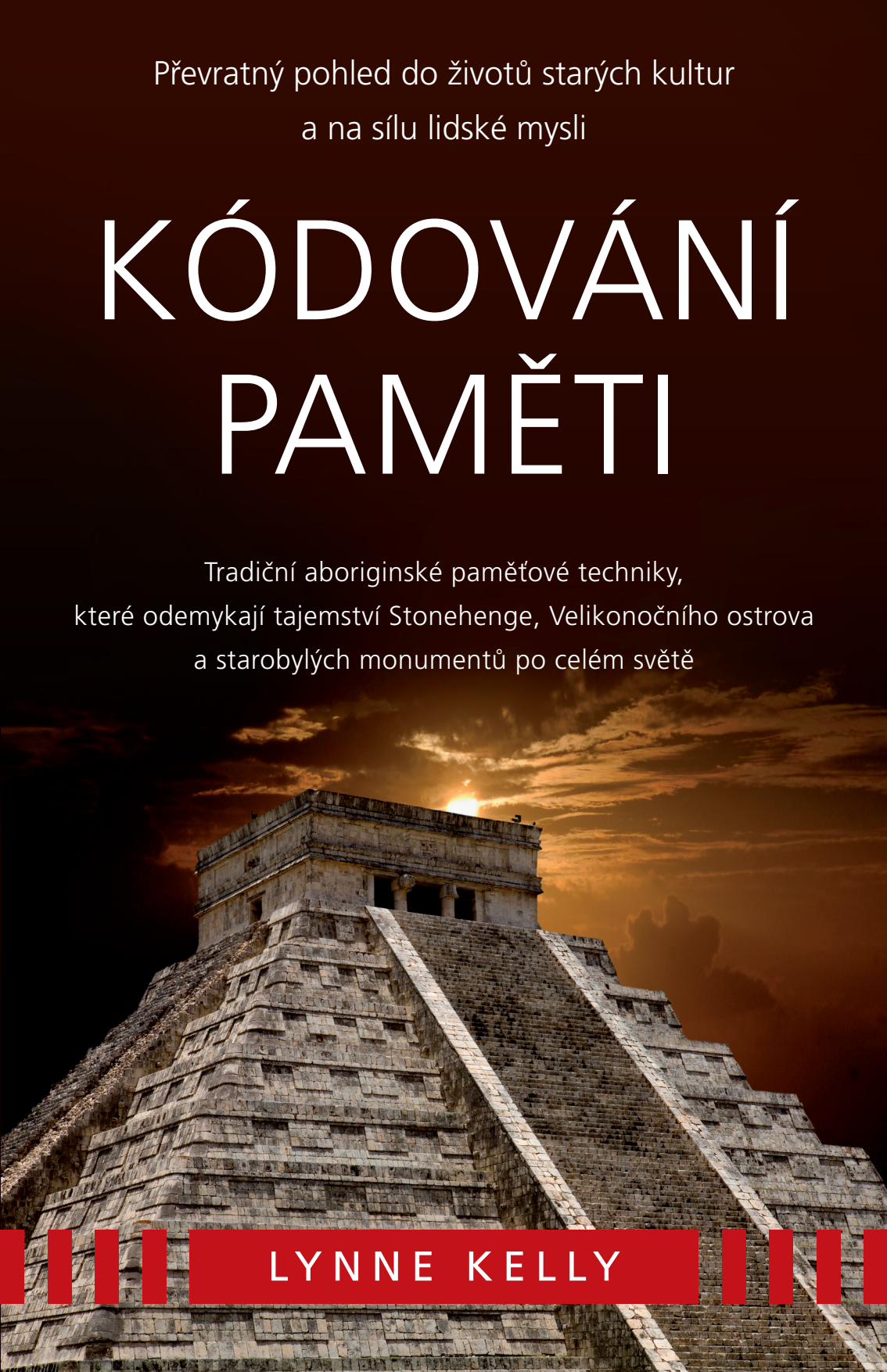

Převratný pohled do životů starých kultur
a na sílu lidské mysli

KÓDOVÁNÍ PAMĚTI

Tradiční aboriginské paměťové techniky,
které odemykají tajemství Stonehenge, Velikonočního ostrova
a starobylých monumentů po celém světě

LYNNE KELLY

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována, uložena v rešeršním systému nebo dále předávána, a to v jakékoliv formě, jakýmkoliv způsobem, elektronicky, mechanicky, kopírováním, nahráváním apod., bez předchozího písemného souhlasu vydavatele. Osoba, která by učinila jakékoliv neoprávněné kroky v souvislosti s touto publikací, může být vystavena trestnímu stíhání a vymáhání náhrady za způsobenou újmu.

Původně vyšlo jako The Memory Code
v nakladatelství Allen & Unwin Pty Ltd. v Austrálii
Copyright © Lynne Kelly, 2016
Fotografie na obálce © shutterstock.com
Překlad © Jan Kovář, 2018
© Nakladatelství ANAG, 2018
ISBN 978-80-7554-164-2

Obsah

Předmluva.....	11
Kapitola 1 Encyklopedická paměť stařešinů.....	17
Vědomosti původních obyvatel o zvířatech	18
Vědomosti původních obyvatel o rostlinách.....	21
Vědomosti v rituálních představeních a omezený přístup k nim.....	24
Cesty písni.....	26
Paměťová místa a staří Řekové	30
Obřady a slavnosti slouží mnoha účelům.....	33
Dlouhověkost příběhů	36
Sjednocené soustavy vědomostí	38
Kapitola 2 Paměťová místa – velká i malá	42
Hvězdná obloha a paměť.....	44
Zmenšené verze paměťových míst	47
Provázky: Obtočené, pokroucené a zauzlované.....	54
Balíčky a balíky s neužitkovými předměty	55
Vypodobňování mytologických předků.....	58
Pueblové a příběhy o kukuřici: Mytologie a věda.....	59
Rodokmeny a totemy	61
Kapitola 3 Paměťová místa v moderním světě	64
Krajina jako paměťové místo	65
Noční obloha jako paměťové místo.....	68
Balíčky karet jako paměťová místa.....	69
Zmenšené verze paměťových míst	71
Myriády paměťových míst.....	73

Kapitola 4	Cesta hlubinami času	76
	První člověk dnešního typu	77
	Monumenty jako paměťová místa	80
Kapitola 5	Stonehenge: Paměťová místa jejich proměny	89
	Myšlenková hra na transformaci k usedlému způsobu života.....	90
	Stonehenge a neolit v Británii	93
	První fáze: 3000–2920 př. n. l. (střední neolit).....	95
	Objekty typu henge a příkopy	97
	Stonehenge: Různé teorie	101
	Druhá fáze: 2620–2480 př. n. l. (mladší neolit).....	105
	Třetí fáze: 2480–2280 př. n. l. (doba měděná).....	110
	Čtvrtá fáze: 2280–2020 př. n. l. (starší doba bronzová)	112
	Pátá fáze 1680–1520 př. n. l. (střední doba bronzová)	112
	Přenosné předměty	113
	Paměťová místa, doly a přesuny	116
Kapitola 6	Megalitické komplexy v Avebury a na Orknejských	118
	Avebury.....	119
	Windmill Hill	120
	West Kennet Long Barrow	123
	Objekt typu henge v Avebury	124
	Svatyně	127
	Silbury Hill.....	128
	Orkneje.....	129
	Skara Brae	132
	Kamenné koule s rytinami	133
	Kameny Stones of Stenness	134
	Komorové hrobky	134

Maeshowe	137
Brodgarský kruh.....	137
Kapitola 7 Newgrange a chodbové hrobky v Irsku	140
Chodbové hrobky v hrabství Meath.....	141
Neolitické umění.....	144
Účel chodbových hrobek.....	145
Kruhy z kůlů a kamenů	148
Zdobené kameny.....	150
Menší chodbové hroby v hrabství Meath	150
Individuální pohřby.....	152
Kapitola 8 Menhiry a nekonečné kamenné řady	
 v Carnacu	153
Hrobky v Carnacu a tumulus Saint-Michel.....	156
Chodbové hrobky ze středního neolitu	158
Kamenné řady v Carnacu.....	161
Galeriové hroby a hroby s postranním vstupem.....	163
Kapitola 9 Nevídaná architektura v kaňonu Chaco	165
Pueblo Bonito	166
Co se dozvíme od současných Pueblů	168
Anasaziové v kaňonu Chaco	170
Puebla.....	172
Záhadné zdobené předměty.....	173
Obchodování s vědomostmi v kaňonu Chaco	176
Kapitola 10 Obří kresby na pouštní planině Nazca	180
Astronomie	184
Tvoření linií	185
Glyfy zvířat	186
Lichoběžníky, čtverce a obdélníky	187
Pampě vládnu přímky	188
Čas a změny v pampě	189

Kapitola 11 Paměťová místa na americkém kontinentu	192
Lovci-sběrači z Watson Brake a Poverty Point.....	195
Neustále komplexnější paměťová místa.....	201
Mezoamerické písmo poprvé vyjadřuje hlásky.....	205
Komplexnější mohyly a zemní práce v Severní Americe	209
Písmaznalí Aztékové a předliterární Inkové	213
Kapitola 12 Polynéští mořeplavci jako tvůrci jedinečného světa na Velikonočním ostrově.....	217
Původní osadníci.....	218
Úžasné schopnosti tichomořských mořeplavců.....	221
Přistání na Velikonočním ostrově	222
Rarotonga: Osídlení dalšího malého polynéskeho ostrůvku.....	223
Nový Zéland: Adaptace na odlišné prostředí.....	224
Vědomosti strukturované na základě genealogií	227
Paměťové místo za pobřežní linií	230
Zhroucení kultury	232
Kult Ptačího muže.....	233
Umění v mnoha podobách.....	234
Doslov	236
Poděkování	238
O autorce.....	241
Poznámky a zdroje.....	242
Rejstřík.....	253

Předmluva

Ani ve snu by mě nenapadlo, že by mě mohly zvířecí příběhy původních obyvatel z různých koutů světa přivést až k nové teorii o vzniku Stonehenge. Získala jsem doktorské stipendium jako popularizátorka vědy a těšila se na poklidný tříletý výzkum s cílem vydat přírodopisnou knihu o chování zvířat a příbězích původních obyvatel. Uplynulo osm hektických let a kniha opravdu vyšla – držíte ji v rukou – jenže se téměř vůbec nepodobá mé původní sebevědomé osnově, kterou to všechno začalo.

Měla jsem za sebou teprve několik týdnů doktorského studia na La Trobe University v Melbourne, když jsem se poprvé letmo seznámila s komplexním charakterem vědomostí australských Aboridžinů a jejich stařešinů. Byla to první skupina kultur, kterou jsem podrobněji zkoumala. Aboridžinové se učili nazpaměť obrovské množství informací o zvířatech, jejich identifikaci, chování, přirozeném prostředí a využití. Ve svých příbězích přesně popisovali neuvěřitelný počet různých druhů ptáků, savců, plazů i bezobratlých živočichů, ačkoliv to zdánlivě nemělo žádný praktický význam. Uvědomila jsem si, že jejich stařešinové znali a dokázali pojmenovat všechna zvířata v širém okolí, zatímco já jsem neznala ani ptactvo na stromech před svým domem. Navíc jsem měla k dispozici podrobný atlas ptáků, oni pouze svoji paměť.

Začala jsem si klást otázku, která se časem změnila v posedlost: Jak si toho mohli tolik pamatovat?

Na druhé konzultaci mi moje vedoucí práce, profesorka Sue Martin, vyjmenovala seznam doporučených literárních zdrojů a mezi řečí dodala, že „by možná stálo za to podívat se na Onga a morálku“. Pečlivě jsem si tedy zapsala „Ong“ a „morálka“ a v duchu jsem uvažovala, zda mi nenaznačuje, že je něco špatně s mou vlastní morálkou. Šla jsem do knihovny a Ongovu knihu si našla. Jmenovala se *Orality and Literacy* (Technologizace slova, Karolinum, 2006).

Brzy jsem zjistila, že oralita pomáhala lidem zapamatovat si spoustu věcí. Aby si příslušníci kultur, které neznaly písmo, dokázali zapamatovat velké množství faktických informací, pomáhali si různými písněmi, příběhy, tanci a mytologií. To představovalo můj první krok k porozumění, jak si toho mohli tolik pamatovat. Ono „tolik“ ale rychle narůstalo a brzy zahrnovalo kromě poznatků o zvířatech, která jsem primárně zkoumala, i názvy a způsoby využití rostlin, dostupnost přírodních zdrojů, obhospodařování půdy, zákony a etiku, geologii, astronomii, genealogické údaje – aby znali své předky a svá práva, dále navigaci – aby mohli cestovat na velké vzdálenosti bez silnic či map, a samozřejmě také představy o svém původu a myšlenky, v něž věřili. Kultury původních obyvatel si ukládaly do paměti všechno, na čem záviselo jejich fyzické i kulturní přežití.

Můj výzkum trval teprve krátce, když jsem si začala uvědomovat, že původní obyvatelé Austrálie zvolili k organizaci obrovského množství informací, které si chtěli zapamatovat, cesty písní. Cesty písní jsou zpívaná vyprávění o přírodě – písňové stezky, vinoucí se krajinou a umožňující v ní rozpoznat všechna významná místa. Na každém z těchto míst se koná rituál připomínající představení, které obsahuje vědomosti s daným místem spojené. Rituály jsou v tomto kontextu čistě jen opakované činnosti a toto slovo nemá implikovat nic jiného. Do jaké míry se jedná o náboženské obřady, záleží výhradně na daném konkrétním rituálu. Jeden ze stařešinů mi vysvětloval, jak zpívané názvy posvátných míst rozesetých podél cest písní vytvářejí soubor dílčích podskupin v rámci celého penza vědomostí – všech zvířat, rostlin a lidí, které můžete znát. Cesty písní lze zpívat, když se danými místy pohybujete reálně, nebo jen virtuálně, ve svých představách.

Opakováním příběhů o mytologických bytostech prostřednictvím písní a tanců na posvátných místech v krajině si můžete zapamatovat spoustu informací, i kdyby tato místa byla stovky či tisíce let nepoužívaná. Písne se pamatují mnohem lépe než próza a tance mohou znázornit chování zvířat a taktiku jejich lovu přesněji než jakákoliv slova. Mytologické postavy dokážou barvitě předvést příběhy, které jsou nezapomenutelné.

Uvědomila jsem si, že Aboridžinští stařešinové používali cesty písní podobně jako starořeční řečníci, kteří si své proslovy zapamatovali tím, že jimi v duchu procházeli z místa na místo, jako by to byly budovy nebo ulice. Nazývali to „metoda loci“. Stejný způsob používají jedinci s nejlepší pamětí i dnes k zapamatování karet v zamíchaných balíčcích – prostě si každou kartu vybaví ve spojení se svým bytem, kostelem, nějakou známou budovou nebo veřejným prostranstvím. Říkají těmto místům paměťové paláce.

Několik měsíců nato jsem se spolu se svým manželem Damianem vydala do Anglie. Také se vrátil na univerzitu, v jeho případě ke studiu archeologie. Mým cílem bylo trávit čas v muzeích a hledat ve sbírkách původních druhů

příklady zástupců, kteří by tvořili základ mé knihy. Damian se vydal navštívit archeologická naleziště. Jenže v den, kdy měl v plánu jet do Stonehenge, přišlo tak hustě, že se rozhodl ani nezastavovat a pokračovat v cestě do Cornwallu. Když se počasí zlepšilo, chtěl to zkusit znovu. Já jsem chtěla jen dojet do Bathu a začít se do Jane Austen. Svědomitě jsem si však procházela Stonehenge a v uších jsem měla sluchátka s komentářem pro turisty. Byla jsem tehdy tak posedlá svým novým tématem orality a paměti, že jsem zmínky o nich naivně očekávala v každé další namluvené větě linoucí se ze sluchátek. Netělesný hlas s dokonalým britským přízvukem mi v souvislosti se Stonehenge vyjmenoval řadu různých teorií, ale ani slovo o oralitě, paměti nebo soustavě vědomostí stavitelů tohoto monumentu. Dostávala jsem spoustu velmi zajímavých informací, ale byla jsem vůči nim imunní, protože jediné, co jsem chtěla slyšet, bylo moje nejoblíbenější téma.

Stonehenge byl zprvu jen obyčejný kamenný kruh, postavený na samém počátku období transformace lidských společenství od kočovného lovu k usedlému zemědělství. Toho dne jsem si přímo u Stonehenge na Salisburské pláni položila otázku, co se asi stalo s vědomostmi, které tito lidé hromadili po tisíce let a začleňovali je do známé krajiny. Společnost nepřejde na zemědělství ze dne na den. Transformace nějakou dobu trvá. Jak chtěli tehdejší lidé zabránit tomu, aby pozapomínali všechny písně a příběhy o zvířatech a rostlinách, když se usadili a přestali navštěvovat paměťová místa, která jejich předkové rozeseli všude po kraji? Nakonec na to přišli a udělali to chytře. Vytvořili napodobeninu řady posvátných míst z širokého okolí a umístili ji nedaleko. Co mohlo být dokonalejší než kamenný kruh, v němž každý kámen znázorňoval nějaké bývalé posvátné místo, a byl tak v podstatě jakousi paměťovou pomůckou. V tu chvíli jsem si ještě neuvědomovala, že takhle o tom přede mnou ještě nikdo nikdy neuvažoval.

Když jsme procházeli obchodem se suvenýry, začala jsem si prohlížet rejstříky knih a hledat v nich slovo „oralita“, protože jsem už zapoměla, že jsem se o existenci toho slova vlastně sama dozvěděla teprve před několika měsíci. Prohledala jsem všechny knihy, ale o „oralitě“ ani „paměti“ jsem v nich nenašla ani zmínku. Koupila jsem si proto nejnovější knihu, kterou jsem našla – od jednoho seriózního archeologa. Když jsem ji zběžně prolistovala, zaujalo mě slovo „negratní“. V oblasti orality se slovo „negratní“ používá pro jedince, kteří neumějí číst ani psát v rámci jinak gramotného lidského společenství, zatímco kulturám, které písmo neznají vůbec, se říká „předliterární“ nebo „orální“. Je možné, uvažovala jsem, že by se sociologický výzkum toho, jak si orální kultury zapamatovávaly informace, neprotnul s archeologickým výkladem monumentů vybudovaných orálními kulturami? Že bych měla takové štěstí?

Okamžitě jsem se připojila na internet, ale našla jsem pouze jediný odkaz spojující Stonehenge s oralitou, stať amerického sociologa Carla Couche „Oral technologies: Cornerstones of ancient civilisations?“, složitě dohledatelný text, ke kterému jsem se dostala až později z domova. Nic jiného jsem nenašla, což mě velmi nadchlo. Možná jsem byla první, kdo s tím nápadem přišel. Že bych měla vlastní originální teorii o účelu Stonehenge? Ne, to určitě ne.

Za několik dní jsem dostala pozvání na večeri s několika kolegy. Začala jsem tam o své teorii nadšeně mluvit. První spolustolovník, kterého jsem pustila ke slovu, ji považoval za nesmyslnou, ale byl ochotný nechat se přesvědčit, když mu předložím důkazy. Trvalo mi pět let, než jsem ho přesvědčila. Druhý spolustolovník to také považoval za nesmysl a navíc dodal: „Co by si vlastně proboha chtěli pamatovat?“ Tuto otázku bylo třeba zodpovědět, aby mělo smysl pokračovat dál. Zaobírám se jí v první kapitole této knihy. Třetí host se zeptal, jak bych poznala, že si to všechno jenom nenalhávám. Nebylo to tak, že už jsem svou oblíbenou oralitu a paměť viděla všude, kam jsem se podívala? Otázka, která se ukázala být velmi zapeklitá.

Brzy jsem se vrátila na univerzitu, kde jsem svoji profesorku Sue Martin napůl žertem informovala, že jsem možná vyřešila záhadu Stonehenge. Jakýkoliv běžný školitel by mě upozornil, že doktorské stipendium se vztahuje na mé původní téma a vydavatel má zájem vydat text právě o něm. Hodit to všechno za hlavu, jen abych se mohla honit za nějakou bláznivou myšlenkou, by bylo samozřejmě riskantní, zejména když jsem ani neměla archeologické vzdělání. Profesorka Sue Martin však nebyla běžnou vedoucí práce. Chtěla moji myšlenku zhodnotit, aby mě mé nováčkovské nadšení pro ni neustále nerozptylovalo. Probrali jsme, jak nejlépe zjistit, jestli si něco nenalhávám, když vidím oralitu a paměť všude, kam se podívám. Rozhodly jsme, že to musí posoudit někdo zvenčí, někdo zcela objektivní a nezaujatý mým výzkumem. Jelikož jsem teprve zahajovala doktorské studium, Martin mi navrhla, abych se věnovala oběma tématům současně – abych dál četla o zvířatech v příbězích původních obyvatel a zároveň věnovala půl roku ověřování správnosti své teorie o Stonehenge.

Lisa Donnelly, knihovnice přiřazená k naší fakultě, pro mě připravila celou řadu složitých rešerší – takových, které zvládají jen akademičtí knihovníci. Neustále procházela mé zdroje a hledala cokoliv, co by naznačovalo, že tuto teorii už v minulosti někdo předložil, ale byla z poměrně jasných archeologických důvodů odmítnuta. Když uplynulo půl roku, oznámila mi, že se moje teorie jeví jako zcela původní a že jsou všechny mé zdroje spolehlivé.

Oslovila jsem tři archeology na naší univerzitě, ale ani jeden se mi nechtěl věnovat. Chápala jsem je. Doktorandi z jiných oborů, kteří si myslí, že objevili novou teorii o Stonehenge, musejí být pro archeology neustálou

a opakovanou noční můrou. Sue mě požádala, abych základy své teorie sepsala. Bylo to asi tucet stran, které poslala na katedru archeologie s vysvětlením, že bude naprosto v pořádku, pokud teorii odmítnou, ale že prosí o vysvětlení z jakých důvodů. Teprve tehdy jsem byla schopná vrátit se do starých kolejí a navázat na původní výzkum ke své poklidné doktorské práci o zvířatech.

Odpověď přišla rychle. V podstatě v ní stálo, že je má teorie z archeologického hlediska správná, z hlediska novosti se zdá být původní, ale její autor, bezejmenný archeolog, se mnou nechtěl mít nic společného. Zdrtilo mě to. Potřebovala jsem pomoc. Potřebovala jsem si sednout a promluvit si o svých nápadech s někým, kdo by mě dokázal v oblasti archeologie správně nasměrovat. Během následujících dvou měsíců jsme oslovili další dva akademiky na fakultě, ale nic to nepřineslo.

Neustále mě pronásledovala otázka, kterou mi u večere položil třetí host. Už jsem si začínala myslet, že celou dobu jenom lžu sama sobě a vidím svou teorii úplně všude. Z logiky věci vyplývalo, že pokud moje myšlenka vysvětluje existenci Stonehenge a všech neolitických kamenných kruhů v Británii, měla bych podobné vzorce najít na jakémkoliv archeologickém nalezišti na světě, kde došlo k ranému osídlení. A skutečně, počet archeologických nalezišť s odpovídajícím schématem každý den narůstal. Zaujala mě zejména dvě: kaňon Chaco v Novém Mexiku a Poverty Point v Louisianě. Na návštěvu těchto míst jsem později získala univerzitní grant, který zahrnoval i dvou denní výlohy pro můj doprovod – amerického archeologa Larryho Bakera. Ten mě vzal do kaňonu Chaco a na okolní naleziště spojená s národem Anasaziů. Konečně jsem měla zajatce-archeologa. Musel se mnou strávit celé dva dny v autě. Moje teorie se mu moc líbila.

Napsala jsem odborné články a rozeslala je do několika časopisů. Z redakce archeologického časopisu odepsali, že je můj text příliš antropologický, z antropologického časopisu přišla odpověď, že se až příliš týká archeologie. Mezioborový časopis ho odmítl během dvanácti hodin. Tenký hlásek v mé hlavě mi začal našeptávat, že není možné, aby se někdo tak obyčejný jako já snažil rozluštit jednu z největších záhad současného světa.

V roce 2010 jsem byla v čím dál větším stresu, protože jsem se stále nedokázala rozhodnout mezi dvěma tématy své závěrečné práce. Potřebovala jsem jediné – určit, co přesně je na mé teorii o Stonehenge špatně, abych se mohla vrátit ke své jednoznačné a přímočaré dizertaci o chování zvířat a o příbězích původních obyvatel. Nemohla jsem spát a můj zdravotní stav se postupně zhoršoval.

Damian jednoho dne prohlásil, že účty za terapii u psychiatra by byly mnohem dražší než výlet do Anglie, a zamluvil nám letenky. Měla jsem

v plánu kontaktovat doktorku Rosamund Cleal, britskou archeoložku zaměřenou na neolit, pokusit se dohodnout interview a pak odletět do Anglie a celou záležitost vyřešit. Dr. Rosamund Cleal je hlavní redaktorkou a spolu-autorkou zásadní publikace organizace English Heritage, *Stonehenge in its Landscape* (Stonehenge ve své krajině). Představovala jsem si, že udělá všechno možné, aby se vyhnula další nové teorii o Stonehenge. Nabídla mi hodinu svého času. Ta se nakonec protáhla na čtyři hodiny a následovalo pozvání i na další den. Navazující několikahodinový rozhovor ukončila dr. Cleal prohlášením, že mohu veřejně citovat její stanovisko, podle něhož „Rozhodně má smysl se této teorii dál věnovat.“ Po takovémto povzbuzení už mě nemohlo nic zastavit.

Trvalo celé další tři roky, než moji práci oficiálně posoudili archeologové, schválili ji a mohla jsem ji obhájit. Po dalším přezkoumání ji v knižní podobě vydalo nakladatelství Cambridge University Press.

V té době jsem začala v běžném životě používat metody zlepšující paměť, které jsem se naučila od původních obyvatel. Vytvářela jsem cesty písni ve čtvrti, kde jsem bydlela, a spojovala je s obrovským množstvím informací o všech zemích světa, o veškerých dějinách i o prehistorii. Abych si současně zapamatovala více než čtyři sta druhů ptáků žijících v mém státě a dokázala ke dřevěnému sloupku na své verandě přiřadit stovku původních savců, napodobovala jsem kódování paměťových desek z Afriky. Ačkoliv jsem měla vždycky potíže zapamatovat si věci, které ostatní považovali za naprosto běžné, díky tréninku jsem rychle získávala encyklopedické znalosti, které předčily i moje nejodvážnější očekávání.

Po dokončení doktorátu jsem těmto paměťovým experimentům věnovala stále více času a při každodenním venčení psa jsem přidávala další vědomosti. Byla to zábava, ani trochu to nepřipomínalo stresující biflování před zkouškami v minulosti. Proč mě tuhle metodu nenaučili ve škole? Asi po roce jsem začala spatřovat vzorce v informacích i tehdy, když jsem je aktivně nehledala. Zjistila jsem, že mé příběhy získávají podobu příběhů domorodých obyvatel z celého světa, které jsem četla. Dobře známé vědomosti jsem najednou vnímala jinak – jasně, vizuálně a emocionálně. Byl to proces, který mě těšil a naplňoval porozuměním.

Tato kniha je o paměti původních obyvatel, o Stonehenge, o archeologických nalezištích po celém světě a o cestě, která začala jednoho dne prostou myšlenkou, již jsem pojala na Salisburské pláni. Stonehenge bylo paměťovým místem a podobných paměťových míst z dávných dob je na světě plno. Můj současný svět je plný moderních paměťových míst, díky nimž je mnohem bohatší.

KAPITOLA 1

Encyklopedická paměť stařešinů

Hloubka a komplexnost tradic ústní lidové slovesnosti byla uznána teprve nedávno. Archeologové už dlouho připouštějí, že neolitictí Bretaňci měli stejný mozek, a tudíž i stejný intelektuální potenciál jako vy nebo já. Moderní člověk je na světě už desítky tisíc let. Přesto byly kultury původních obyvatel velmi dlouho považovány za intelektuálně podřadné a primitivní. Ještě před pouhou stovkou let o nich jeden z nejvlivnějších psychologů, Sigmund Freud, napsal: „... volím pro toto srovnávání ony kmeny, které etnografové popsali jako nejzaostalejší a nejubožejší divochy, praobyvatele nejmladšího světadílu Austrálie.“¹

Byli to ti samí „praobyvatelé Austrálie“, kteří mi umožnili částečně pochopit komplexní charakter jejich informačních soustav, neuvěřitelnou šíři paměťových metod, které používali, a stáli na počátku mé cesty k napsání této knihy.

Pokud jsem chtěla tvrdit, že význam Stonehenge tkví především v metodách zlepšujících paměť, pak jsem musela prokázat, že předlitterární kultury si dokázaly zapamatovat velké množství informací. Nemluvila jsem o prostém zapamatování si toho, co jejich příslušníci vídali, dělávali a s čím se setkávali při každodenním lovu a sběru. Neříkala jsem, že dávnověké megality představovaly obyčejné památníky, podobně jako dnes například socha Darwina před muzeem upomíná na slavného vědce.

Kočovníci i lidé žijící na jednom místě určovali dostupnost sezónních zdrojů nebo období pro zasetí podle pohybů slunce a hvězd, přiletu stěhovavých ptáků, kvetení rostlin, chování hmyzu a také na základě široké škály různých modelů počasí. Své kalendáře si vedou všechny kultury, přičemž ti, kteří čas zaznamenávají, jsou v nich velmi vážení a vlivní. Tyto kalendáře jsou důležité jak pro základní živobytí, tak pro obřadní cykly – obojí je složitě provázáno.

Cesty písní

O tom, co do sebe mělo zapadnout až za několik měsíců na Saliburské pláni, jsem poprvé začala přemýšlet při poslechu vyprávění původních obyvatel Austrálie o cestách písní. Díky zpěvu spjatému s krajinou se dokázali přesouvat z jednoho posvátného místa na druhé, zaznamenávat napajedla, místa poskytující útočiště a zdroje potravy i různých materiálů. Když se dostali na území sousedního kmene a nevěděli, kudy dál, mohli získat instrukce o navazující fázi cesty od místních. Jelikož stařešinové obvykle znají jazyky těch, kteří žijí na přilehlých územích, mohly se takto jejich vědomosti šířit.

Zooložka Sue Churchill takto popsala svůj nevšední zážitek z roku 1983, kdy se při hledání jeskynních netopýrů megaderm australských řídila jednou z cest písní:

Cestovali jsme starým Landcruiserem a spolu s námi šli i různí starci z různých komunit. Neexistovaly žádné mapy té oblasti a ve většině z těch jeskyní celé roky nikdo nebyl. K jedné z nich se muselo jet 100 kilometrů divočinou přes písečné duny a vchod nebyl vidět, dokud jste nestáli zhruba 3 metry od něj – byl to malý, vertikální vstupní otvor. Starci, kteří nám dělali průvodce, nás vedli podle tvaru písečných dun. Čas od času se zastavili a dali se do zpěvu velmi dlouhé písně, díky níž si vzpomněli na výrazné body v krajině podél naší trasy. Na každém takovém novém místě se nám starci pokoušeli (jazyková bariéra byla opravdu značná) vyprávět příběhy o megadermách australských z Věku snění, vysvětlit nám význam některých kruhovitých formací vztyčených kamenů nedaleko jeskynních vstupů nebo nám zpívali písně, které se naučili jako mladíci.⁵

Cesty písní či Stezky snů jsou pěšiny v krajině spojující značné množství významných lokalit v pevně stanoveném pořadí – skalní útvary, prameny, hory, údolí, jeskyně, napajedla. Cesta písně je zpívána v podobě dlouhého řetězce krátkých veršů, které dohromady tvoří zpívanou mapu tvůrčí cesty kmenové bytosti-předchůdce nebo zpívaný příběh o jejím původu. Některé

cesty písni se táhly na vzdálenost stovek kilometrů a vedly přes území několika kmenů. Obřadní cyklus zajišťoval, že byla jednotlivá místa navštěvována pravidelně, písňe často opakovány a s nimi spojené posvátné malby dobarvovány, aby jako paměťové pomůcky pomáhaly osvěžit paměť.

Stařešinů, kteří dokážou zazpívat cesty písni svých kmenů, je už dnes bohužel jen velmi málo, přestože se v Austrálii před příchodem Evropanů vyskytovalo více než 300 různých jazykových skupin. Stařešinové s sebou v minulosti brávali na cesty písni děti, učili je příběhy, zpívali jim písňe související s příslušnými místy a učili je zapamatovat si myšlenkovou mapu Země, jak je australská krajina nazývána v kontextu tamějších původních obyvatel. S vyšším věkem a zasvěcením byl děj příběhů čím dál spleťitější. Budoucí zasvěcenci byli v noci bráni na posvátná místa, kde museli recitovat příslušné verše tak dlouho, dokud se je nenaučili slovo od slova.

Osobně jsem považovala koncepci zpívané mapy s vizuálními pomůckami v podobě maleb a kreseb v písku za neuvěřitelně působivou, a to jsem ještě o moci cest písni zdaleka nevěděla všechno. Představovaly totiž mnohem víc než jen navigační pomůcky. Na každém posvátném místě dané trasy se zpívaly písňe a prováděly obřady. Obřady neboli rituály jsou prosté úkony, které jsou prováděny opakovaně. Patří k nim i písňe a tance se zakódovanými vědomostmi nejen o určování směru na cestách, ale také o široké škále praktických věcí, které jsem zkoumala. Co mě zaujalo, byl způsob, jakým cesty písni fungovaly jako jakýsi organizér shrnující obrovské množství vědomostí.

Každá lokalita jako by představovala nadepsanou podskupinu veškerých vědomostí zakódovaných v rituálu, který se na daném místě prováděl. S každým z těchto míst se pojil barvitý příběh o nějakém mytickém předkovi, který vytvořil místní krajinu, živočichy, rostliny a všechny ostatní součásti Země. Všechno bylo navzájem propojeno. Všechno mělo své místo, bylo pojmenováno a známo. Tradiční krajina Aboridžinů je jedním velkým paměťovým místem.

Pozorovatelé z řad nepůvodního obyvatelstva vyjadřují překvapení nad hloubkou citové odezvy, kterou ve zpěvákovi vyvolalo vyjmenovávání různých míst, jež na první pohled nepůsobí jako nějak emotivní záležitost. V mysli zpěváka jsou však přítomny i všechny související příběhy. Několik „cest písni“ jsem si zkusila sestavit sama – jednalo se o několikakilometrovou trasu s místy, do nichž jsem zakódovala informace o různých zemích světa, dějinách a druzích ptáků. Nyní si stačí jen promítnout seznam těchto míst a hned mám hlavu plnou všech spojitostí, živých obrazů, vtipných historek a vzácných vědomostí. Ale to není vše – své cesty písni už teď znám tak dobře a jsou natolik pevně spjaty s mým každodenním životem, že jsem si

Nejenže naznačují obsah, ale také změny rytmu, tempa a předěly mezi pasážemi písní. Zpěv doprovázeli hráči na bubny a chřestidla. Kromě svitků využívali Odžibvejové i další paměťové pomůcky. Ve svých medicínových vigvamech například uchovávali a uctívali vydlabané stromy a velké posvátné kameny.

Svou křehkostí a precizním zpracováním mě v Peabodyho muzeu zaujala také jedna písňová deska (viz Obrázek 2.2). Stejným způsobem, jakým používali Odžibvejové své svitky, využívali severoameričtí Winnebagové (dnes známí jako Ho-chunkové) dřevěná prkénka. Zasvěcenci z řad mužů, žen i dětí – členové tanečního spolku – pomocí těchto desek líčili mýty na slavnostech a vyzpěvovali vědomosti své kultury. Aby si sibiřští Evenkové udrželi přehled o pořadí zhruba 700 písní zpívaných na hostinách, používali kolík se zářezy. K memorování stovek písní využívali ozdobné předměty stařešinové v mnoha kulturách.

Některé původní severoamerické kultury zaznamenávaly své informace a dokumentovaly dohody na pásy vyrobené z barevných korálků. Říkalo se jim wampumové pásy. S tradiční metodou korálkových vzorů byli obeznámeni všichni, kdo se je naučili číst – nemuseli tedy ani mluvit stejným jazykem. Některé pásy byly poměrně prosté, zatímco takzvané pásy vypravěčů mohly být bohatě zdobené i několika tisíci korálky a dlouhé několik metrů. Stejně jako se všemi vědomostmi se i s wampumovými pásy obchodovalo a byly velmi cenné.

Obrázek 2.2 Tato písňová deska severoamerických Winnebagů je téměř 50 cm dlouhá a vznikla někdy před rokem 1871. Nakresleno podle odlitku uloženého v Peabodyho muzeu archeologie a etnologie na Harvardu. (LYNNE KELLY)

Obrázek 2.3 Aboridžinský „zpravodajský kolík“ uložený ve Výtvarné galerii a historickém muzeu v Castlemaine. (LYNNE KELLY)

Zdobený předmět někdy obsahoval jen minimum zakódovaných informací. Chystá-li se shromáždění, velké nebo malé, jak se účastníci dozvědí,

kdy se mají na rituální území vypravit, když může cesta trvat celé dny nebo i týdny? Podobně jako kultury po celém světě vysílali i australští Aboridžinové posly se zpravodajskými kolíky (viz Obrázek 2.3), obsahujícími podrobnosti o tom, kdy a kde se mají kmeny setkat a kdo je pozván. Tyto zpravodajské kolíky byly kusy dřeva nebo kosti, obvykle zdobené abstraktními motivy. Bez paměti posla, který spojil různé zářezy a značky na kolíku s předávanou zprávou, byl vzkaz bezcenný. Zpravodajský kolík sloužil také jako identifikační znamení umožňující nositeli bezpečně cestovat přes území, které nepatřilo jeho lidem.

Ne všechno mnemotechnické leptání a barvení se objevuje na předmětech, které jsou určené výhradně k tomuto účelu. Zejména kočovné kultury potřebují omezit počet předmětů, které mohou odnést, proto není překvapením, že se u nich symbolické náznaky informací objevují i na věcech denní potřeby. Díky mé walpirijské přítelkyni Nungarrayi mi byla svěřena do opatrovnictví mělká mísa (viz Obrazovou přílohu 2.3). Nungarrayi mi k ní řekla:

Mělká mísa pochází z oblasti Západní pouště, ale neví se, ke které tamější jazykové/kmenové skupině ji přesně přiřadit. Je velmi stará (přes 100 let), tudíž tu její zhotovitelé a tradiční majitelé dávno nejsou... Tato mělká mísa je dětská a používalo ji malé děvčátko ke sběru plodů z různých keřů, čímž napodobovalo svou matku a další ženy z příbuzenstva. Díky symbolům na povrchu představuje mísa speciální typ „zpravodajského kolíku“ a obsahuje vzkazy, které chápou pouze jejich tvůrci. Jelikož se misky přenášely z místa na místo, připomínaly lidem tyto symboly setkání, místa, příběhy, události a cestování krajinou po Stezkách snů, ve šlépějích předků a duchů-stvořitelů. Symboly měly různé významové úrovně podle toho, kdo je četl. Jejich hlubší smysl znaly pouze zasvěcené ženy. Ty je také jakožto sběračky a živitelky používaly k nošení jídla, vody, menších zvířat a ještěrek, mravenců medonošů, medu z květů divoce rostoucích keřů, lístků léčivých rostlin a dokonce i dětí! Tyto misky představovaly nesmírně důležitý majetek. Zajišťovaly podporu života a přenos zpráv.

Ačkoliv se mnoho kultur původních obyvatel o přesnou chronologii dějin nezajímá, některé si naopak na zaznamenávání své minulosti velmi zakládají. Severoameričtí indiáni vytvářejí zimní záznamy, často v podobě malých obrázků na bizoní kůži. Každý rok při prvním sněhu, který vyznačuje počátek nového roku, zakreslí strážce zimních záznamů na kůži obrázek nejvýznamnější události právě uplynulého roku. Ostatní události, například narození dětí, sňatky a společenskopolitické události jsou ukládány do příběhů

KAPITOLA 4

Cesta hlubinami času

Umím procházet hlubinami času. Celou prehistorií i historií. Když s mým pejskem opouštíme přední brankou dům, objevuje se na Zemi první život. Ujdeme společně asi kilometr, cestou mineme různá pamětová místa a skončíme zpátky doma v přítomnosti.

Při zakládání vzpomínkových cest je nejdůležitější stanovit, co bude tvořit jejich strukturu. Můžete využít ulici s rodinnými domy na předměstí, stezku v buši nebo jakoukoliv krajinu, kudy můžete pravidelně chodit. Moje Cesta hlubinami času začíná u mě doma a vede několika ulicemi mého domovského městečka na venkově. V první fázi jsem si pro každý úsek cesty stanovila data. Po mnoha pokusech jsem zjistila, že musím urychlit čas do příchodu prvních hominidů a přidělit delší vzdálenost podrobněji zaznamenaným dějinám, zejména těm po příchodu moderního člověka.

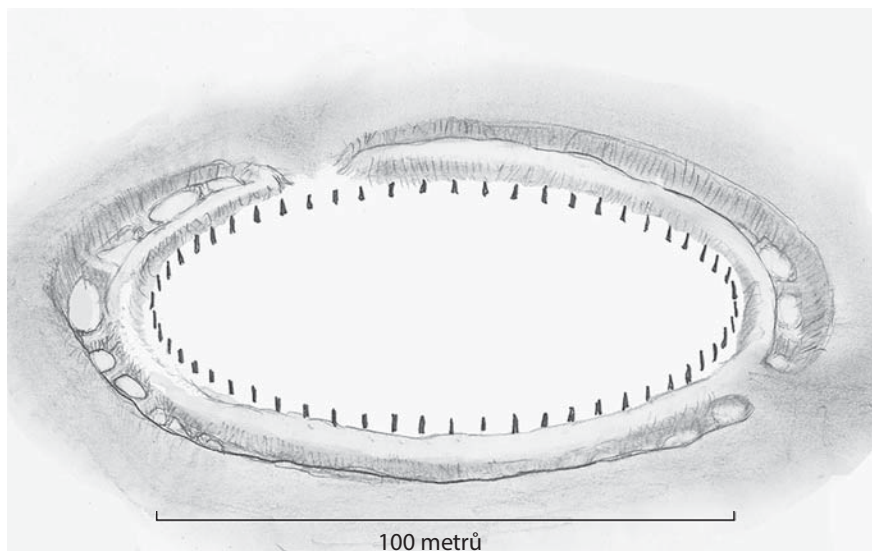
Časový sled dějin světa si pamatovat nemusím, to za mě dělá krajina. Kdykoliv chci, můžu na jakékoliv místo po cestě přidat nové informace. Jakmile přidělím nějakému místu zvláštní význam, například brance, kameni, oknu nebo poštovní schránce, vždycky pak na mě doslova vyskočí a všechny ostatní rysy, k nimž není přiřazeno nic, ustoupí do pozadí jako šum, čekající na případné přidělení významu. Příběhy vymýšlím zapamatovatelné, absurdní, vtipné, vulgární a skandální, a zalidňuji je barvitými postavami z minulosti, skutečnými i smyšlenými, jak to doporučovala starořecká učebnice *Rhetorica ad Herennium*. Díky tomu se můžu kdykoliv v duchu projít ulicemi svého venkovského městečka a vybavit si všechno, co jsem do nich zakódovala.

mezi lety 2003 a 2009, kterou sepsal jeden z jeho ředitelů a uznávaný odborník na Stonehenge, profesor Mike Parker Pearson.³

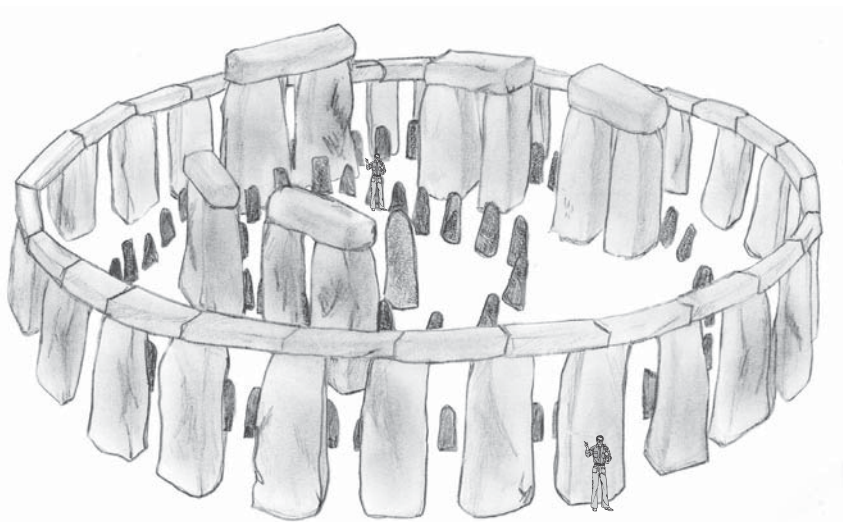
První fáze: 3000–2920 př. n. l. (střední neolit)

Několik stovek let po vzniku cursu byla okolo roku 3000 př. n. l., v období známém jako střední neolit, zahájena první fáze stavby Stonehenge. Jednalo se o jednoduchý monument typu henge: kruhový příkop a násep o průměru zhruba 110 metrů. Na vnitřní straně příkopu se nacházel hlavní násep a z vnější strany násep menší, navršený z vytěžené křídly. Teoreticky tedy Stonehenge nebylo opravdovým objektem typu henge, protože nesplňovalo definici, podle níž má násep lemovat vnější stranu příkopu; ve Stonehenge se větší část náspu nachází na vnitřní straně. Umístění náspu však nic nemění na tvrzení, že Stonehenge bylo paměťovým místem.

Příkop s náspem společně obepínaly kruh 56 jam pojmenovaných Aubreyho jámy (viz Obrázek 5.1). Mezi archeology se vedou spory, zda byly v Aubreyho jámách původně zasazeny modré kameny z Walesu, nebo to byly kůly s tím, že modré kameny se staly součástí monumentu až později. Poslední zprávy přesvědčivě hovoří o tom, že to byly modré kameny, proto předpokládám tuto variantu. Pro uspořádanou sekvenci lokalit tvořící paměťové místo jsou však kameny stejně vhodné jako kůly.

Obrázek 5.1 Grafická podoba první fáze Stonehenge, vypočtená v přibližném měřítku. Modré kameny zasazené do Aubreyho jam tvoří kruh. (LYNNE KELLY)

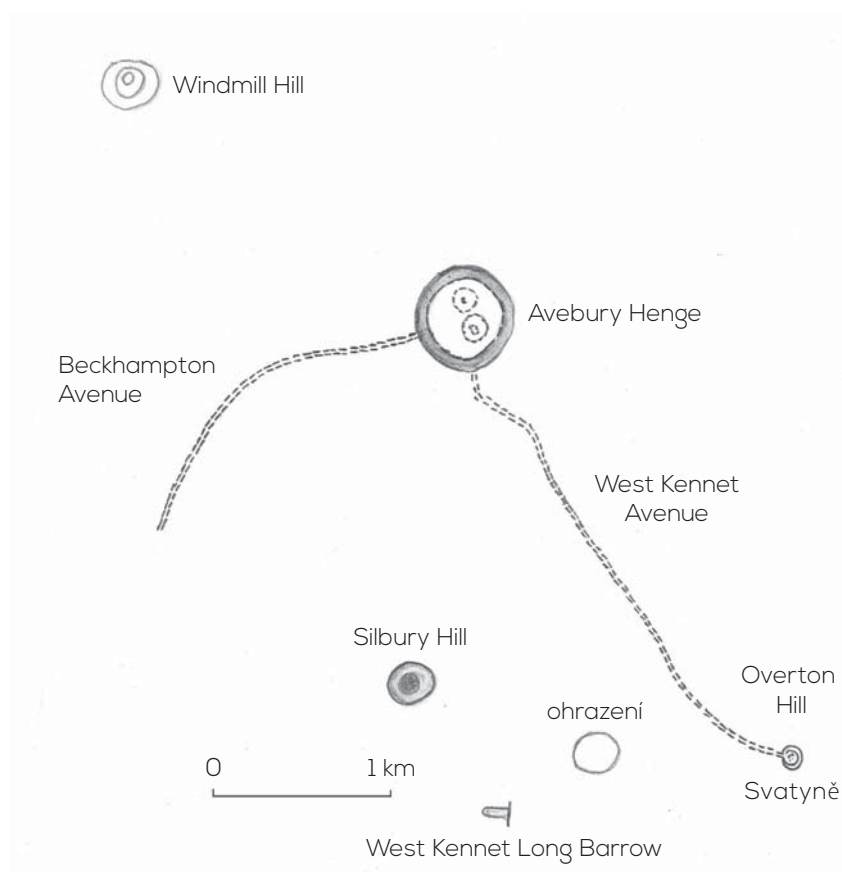
Obrázek 5.3 Vizuální nástin prostoru obehnaného prstencem sarsenů a trilitů. Kresba je přibližně v měřítku, lidské postavy byly doplněny pro představu o omezené velikosti ohraničeného prostoru. (LYNNE KELLY)

Tyto součásti byly tvořeny neuvěřitelně těžkým a tvrdým silicifikovaným pískovcem zvaným sarsen, který se neuvěřitelně obtížně přepravuje i opracovává. Do příčných překladů musely být pracně vytesány prohlubně či dlaby, které pak dokonale zapadly do čepů a výstupků ve vztyčených sarsenech. Stavitelé s kamenickými kladivy v ruce museli strávit tvarováním sarsenů nespočet hodin. Stabilitu kruhu sarsenů zajišťovaly spoje perem a drážkou mezi jednotlivými překlady, což zároveň napomáhalo, aby zůstal kruh překladů v jedné rovině. Čepy a dlaby i pera a drážky bývají spojovány spíše se stavbami ze dřeva, mnohem méně často z kamene. Čerstvě opracované sarseny musely být jasně bílé. Lidé přicházející k nově vztyčeným a nově uspořádaným masivním kamenům museli skutečně žasnout.

Pokud bylo Stonehenge pamětovým místem, pak byl významný i každý kámen sám o sobě. Archeologové si povšimli, že na stavbu trilitů byly záměrně použity různé zdroje kamene a všechny se od sebe nápadně lišily zvoleným uspořádáním. Z otevřeného obřadního místa, jak ho lidé znali před 500 lety, se Stonehenge proměnilo v mnohem tajnější a omezeněji přístupné místo. Exotické modré kameny byly nyní ukryté hluboko v srdci monumentu a zvenčí téměř nebyly vidět (viz Obrazovou přílohu 5.3).

Čím dál větší restriktce a v dlouhodobých časových horizontech stále omezenější přístup k nejposvátnějším prvkům jsou přesně tím schématem, které bych od transformace kočovné kultury lovců-sběračů na usedlé

dno.“⁴² Stejně jako tomu bylo u příkopů v rámci objektů typu henge, které jsem popisovala v předchozí kapitole, pokud se měla v chráněných prostorech příkopu odehrávat představení, bylo rovné dno naprostou nezbytností. Délka úseků se pohybovala v rozmezí čtyř až sedmnácti metrů, což odpovídalo rozměrům potřebným k různým obřadům během roku. Předměty uložené v každém příkopu byly záměrně zcela odlišné, pravděpodobně v závislosti na různých obřadech, které zde probíhaly.

Obrázek 6.1 Mapa míst v okolí Avebury. (LYNNE KELLY)

Alexander Keiller se narodil ve Skotsku v roce 1889 a byl dědicem obrovsky úspěšného rodinného podniku jménem Dundee Marmalade, jejíž receptura vycházela z prastarého receptu jeho pra-pra-prababičky. Zdědil tedy dostatek peněz, aby mohl investovat do svých koníčků, jimiž byla archeologie, rychlá auta, létání a ženy (z nichž si hned čtyři vzal). Keiller chtěl odkrýt lokalitu Windmill Hill, a tak ji koupil a v roce 1925 zde zahájil vykopávky.

Uprostřed se tyčil osamocený dřevěný kůl. Toto uspořádání se nápadně podobá Woodhenge, o němž jsme mluvili v předchozí kapitole.

Podle mého názoru je velmi pravděpodobné, že byly tyto kůly vyřezávané nebo pomalované jako totemy, tedy sloupy zaznamenávající příběhy a další kulturně významné informace. Někteří archeologové se domnívají, že kůly byly spojeny příčnými překlady, a tvořily tak dřevěnou verzi pozdějšího kruhu sarsenů a trilitů ve Stonehenge. Ať už však byly propojeny, nebo ne, tyto kruhy jsou očividně uzpůsobeny k plnění funkce paměťového místa.

Zdá se, jako by vnější a vnitřní kruh uvnitř ohrazení, cesty i kruhy ve Svatyni byly navrženy tak, aby určovaly pořadí, v němž má člověk na kameny narazit, což je primární požadavek paměťového místa. Stavby nebyly vnímány z ptačí perspektivy jako mapy, ale jako individuální kameny nebo kůly, u nichž se lidé postupně zastavovali. Monumenty sloužily k lokalizování cest lovců-sběračů krajinou. Písňe zpívané na každém posvátném místě podél „cesty písni“ zajistily, že se kulturní vědomosti získávané po tisíce let opakovaly, posilovaly a aktualizovaly. V očích stařešinů z Avebury musely kameny nejen znovuutvářet pradávno pořadí míst v daleké krajině, ale také jim umožňovaly přidávat do nich nové informace související se zemědělstvím. Archeologické nálezy dokládají, že uspořádání kamenů a kůlů se postupně přizpůsobovalo jejich měnícím se potřebám. Celé monumentální Avebury bylo jedním velkým a dynamickým paměťovým místem.

Silbury Hill

O kopci Silbury Hill se mluví jako o nejzáhadnější součástí celého areálu v Avebury. Silbury Hill je okrouhlá mohyla s průměrem 165 metrů a rozlohou přes dva hektary, která leží něco přes kilometr na jih od Avebury (viz Obrazovou přílohu 6.4). Zvedá se do výšky 40 metrů a má tvar komolého kužele s třicetimetrovým plochým vrcholem. Celý kopec vytvořili lidé. Jediný způsob, jak to mohli udělat, bylo nakopat křidu pomocí jeleních parohů a lopatkových kostí dobytka a postupně z ní kopec navršit. Aby vznikl monument těchto rozměrů, odhaduje se, že sem muselo být nanošeno a navršeno zhruba 35 milionů košů křidy.

V Silbury Hill nebyly nalezeny žádné důkazy svědčící o pohřbívání ani původní tunely. Je přesně tím, čím se zdá být – neskutečně velkou kupou křidy. Datace je poněkud matoucí: Neví se, zda si stavba Silbury Hill vyžádala sto nebo tisíc let, ale ví se, že probíhala ve třech fázích. Výsledná podoba pahorku vyrazí svými rozměry dech i dnes. Silbury Hill bylo obklopeno šestimetrovým příkopem, širokým v rozmezí od zhruba 20 do 150 metrů. Vrchol kopce se měl podobat střeše sedmipatrové budovy tvarované jako komolý kužel. Přes příkop vedly dva menší vstupy a podle jedné domněnky

KAPITOLA 8

Menhiry a nekonečné kamenné řady v Carnacu

Na úžasnou rozlehlost neolitického Carnacu v Bretani, kulturní oblasti v severozápadní Francii, jsem nebyla připravená. Měla jsem načtená fakta a čísla, ale pravěkou lokalitu v tak obrovském měřítku nedokážou věrně vystihnout žádné fotografie. Když jsme se s Damianem vydali podél kamenných řad (viz Obrazovou přílohu 8.1), neměli jsme představu, jak daleko vlastně ten den dojdeme a kolik vztyčených kamenů cestou uvidíme. Stejně bychom je nedokázali obejít všechny. Vylezli jsme na pozorovací věž a rozhlíželi se po polích. Při pohledu na obě strany mizely kamenné řady za vyvýšeninami a táhly se dál do míst, kam jsme ani nedohlédli. Mimoto jsme si museli připomenout, že se díváme pouze na jednu skupinu kamenných řad, které jsou pro toto úžasné místo charakteristické.

Po hodině chůze v horkém létě roku 2013 jsme se zastavili v malé kavárničce na zmrzlinu, zatímco jsme zírali na stovky vztyčených kamenů všude kolem nás. Jejich řady stály velmi blízko u sebe a bylo tu poměrně málo lidí. Jedna zacházka nás dovedla až ke zbytkům obdélníkového ohrazení. V nedalekém lese se nad námi tyčil osaměle stojící kámen. Byli jsme na významném místě sami a představovali si, jak to tady asi mohlo vypadat před 5 000 lety. Příštího dne jsme vypluli do Morbihanské zátoky na jihu Bretaně, abychom spatřili nejzdobenější chodbovou hrobku ze všech, obklopenou malými podkovami vztyčených kamenů, které se za přílivu ocitají pod hladinou moře. Plavba po třpytivých vodách zátoky kolem chodbové hrobky Gavrinis

opakovaného zpěvu. Svatyně v podobě kamenných značek podél anasazijských cest by představovaly působivá a podnětná paměťová místa.

Puebla

Archeologové odhadují, že stavba puebla Chetro Ketl si vyžádala více než 200 000 hodin práce, přestože v něm poté žilo pouze nějakých sto lidí. Tvoří ho 50 milionů kusů pískovce a dřevo z více než 200 000 stromů, které sem byly dopraveny ze vzdálenosti až 80 kilometrů.⁵ Proč by bylo na obydlí pro tak málo obyvatel vynaloženo tak nezměrné množství energie? Nabízí se jasná odpověď: Puebla v Chacu totiž sloužila jako obřadní středobod, kde byly uloženy, předávány a vyučovány písně, v nichž byla zakódována celá oficiální soustava vědomostí této kultury.

Při výuce budoucích zasvěcenců a stařešinů z menších komunit musely hrát nejdůležitější roli kivy. Tato uzavřená kruhová obřadní místa sloužila jako prostory s omezeným přístupem, tolik potřebné k uchovávání soustav vědomostí orálních kultur. Některé kivy v Pueblu Bonito se nacházely z poloviny pod zemí – na náměstích před skupinami vnitřních místností. Jiné byly vyvýšené a včleněné přímo mezi obdélníkové místnosti, což muselo být velmi složité, protože stavitelé puebel pracovali bez architektonických projektů.

V kapitole 2 jsem zmínila výzkum Richarda Forda, který se týkal kukuřičných obřadů současných Pueblů. Rituály v dnešních kivách stanovují metody, díky nimž jsou odrůdy kukuřice uchovávány v čisté podobě a výsadba je optimalizována pro pěstování v nepředvídatelných klimatických podmínkách. Podle Forda je klasifikační systém, jímž se zemědělství Pueblů řídí dodnes, výsledkem metod, které se vyvinuly na jihozápadě v prehistorii – za dob kañonu Chaco.

V průběhu tohoto období se kivy neustále zvětšovaly. Zhruba kolem roku 1050 už tvořily doplněk náměstí před většinou puebel. Velké kivy jsou dvakrát rozlehlejší než ty ostatní, některé měří i přes dvacet metrů v průměru a až čtyři metry do hloubky. Na jižním konci kañonu byly postaveny čtyři odlehlé kivy nepatřící k žádnému pueblu. Jednu z těchto obřích nezávislých kiv jménem Casa Rinconada jsem navštívila a místní mi ukázali, jak byla využívána k živým obřadním představením. Do krytého jevištního prostoru vedla podzemní chodba, kudy mohly v dramatických momentech nečekaně vstupovat na scénu hlavní postavy.

Méně nápadné stavby mohly sloužit také jako fixní řada míst k uskladnění předmětů souvisejících se soustavou vědomostí. Podél obvodu stěn velkých kiv se v pravidelných rozestupech nacházely výklenky. Dobře je to vidět v Obrazové příloze 9.3, ve velké kive v Chetro Ketl. Ve výklencích

Obrázek 9.1 Motivy a vzory na válcovitých nádobkách. (LYNNE KELLY)

a etnologie na Harvardově univerzitě, kde je uložena jedna z jeho hlavních sbírek. Považuji tyto motivy za jeden z nejúžasnějších druhů umění, s nímž jsem se kdy setkala. Pro lid z Mimbres sice mohlo být jejich hlavním účelem znázornění příběhů se zakódovanými praktickými vědomostmi, ale jsem si jistá, že ocenili i jejich estetickou kvalitu.

Na první pohled stylizovaný netopýr vévodí misce datované zhruba do období let 1050 až 1150 n. l.⁷ Dnes víme, že vyobrazení zachycuje specifické rysy netopýra Townsendova (*Corynorhinus townsendii*), jako je například tvar palce, nohou, zubů a prodloužené uši. Netopýr Townsendův žije v jeskyních využívaných lidem z Mimbres k obřadům. Mohlo jít o mnemotechnickou pomůcku pro příběhy, v nichž byl netopýr totemovým zvířetem? Byly v misce zakódovány informace o netopýrovi jako takovém? Když jsem studovala misky z Mimbres, zdálo se mi, že na mnoha z nich nebyly umělecké vzory čistě dekorativní, ale že odkazovaly na příběhy.

Zdobené misky z Mimbres byly záměrně ničeny – lidé je rozbíjeli nebo jim do dna vyráželi otvor. Tvrdit s jistotou, že tyto nádherné misky byly

KAPITOLA 10

Obří kresby na pouštní planině Nazca

Zhruba před 2 000 lety vytvořil národ Nazců na holé skalní pláni v Peru neuvěřitelné tvary. V některých zřetelně rozeznáváme zvířata a rostliny, jiné tak zřejmé nejsou. Najdeme zde rybu s kočičí hlavou nebo lidskou postavu vysokou 30 metrů, která hledí na svět z úbočí kopce sovíma očima. Je tu živočich, který je částečně rostlinou, a také lišky, pelikáni, kondori, pavouk a hmyz. Vytesaný do kamene se tady navěky vznáší kolibřík (viz Obrazovou přílohu 10.1) a nedaleko se hrbí opice s ocasem stočeným do kruhu o průměru téměř 70 metrů (viz Obrazovou přílohu 10.2). Jinde roztahuje křídla obří pták, jehož tělo z poloviny tvoří dlouhý klikatý krk. Velikostí se blíží vůbec největšímu zvířeti, 285 metrů dlouhému pelikánovi. Drtivá většina ostatních glyfů jsou však geometrické útvary a rovné linie. Jsou zde desítky spirál, klikatic, trojúhelníků a lichoběžníků. Jeden z nich je přes 800 metrů dlouhý a téměř 100 metrů široký. V součtu se tudy táhne přes 1 000 kilometrů rovných linií. Zvířata, geometrické útvary i přímky jsou souhrnně označovány jako linie v Nazce.

Je fascinující, že mají všechny jedno společné: Bez ohledu na členitost je tvar každého obrazce tvořený jednou jedinou spojitou čarou, jako by byl nakreslen jedním tahem. Na zemi to znamená, že můžete jakýkoliv tvar projít od začátku do konce, aniž byste museli kterýmkoliv jeho místem projít dvakrát. Vzhledem k péči, kterou si muselo vyžádat to, aby takto vypadaly všechny glyfy, to rozhodně není náhoda.

Do více než 60 paprskových center směřuje téměř 800 přímek. V evropských kulturách uvažujeme o dělení půdy na obdélníkové pozemky s polnostmi a osobním majetkem, avšak v andských kulturách je země nejčastěji dělena paprscitě od centrálního bodu a každý pozemek má tvar protáhlého trojúhelníku. Tento tvar se objevuje v mnoha lichoběžnících a trojúhelnících v pampě, což naznačuje, že obřady konané v nich mohly nějak souviset se zemědělstvím. Odpovědnost za půdu, zemědělskou i obřadní, bývala svěřována na základě příbuzenských vazeb, které jsou také vyjádřeny paprscitým vzorem.

Paprsková centra se nacházela na přírodních kamenných výběžcích skýtajících výhled do pampy. Na vrcholcích těchto přírodních vyvýšenin se často nacházely mohyly z nahromaděných balvanů. Další mohyly byly nalezeny přímo na liniích a v rozích klikatých čar. Členové Aveniho týmu přišli na to, že viditelnost a umístění mohyl umožňuje přesnou orientaci v pampě.

Čas a změny v pampě

Obrazce v pampě nevznikly všechny ve stejné době, ani nelze předpokládat, že sloužily všechny ke stejnému účelu. Pevná časová osa vzniku linií v Nazce je stále předmětem debat, proto lze v této otázce pouze přibližně zobecňovat.

Díky změnám ve stylech keramiky získali archeologové časovou osu kultur žijících na pobřeží Peru zhruba od roku 2000 př. n. l. Některá keramika byla nezdobená a očividně sloužila pouze k praktickému využití v domácnostech. Našly se však také úchvatně zdobené a pestrobarevné nádoby, které byly téměř určité symboly ústní tradice. Nazcové zdobili keramiku symboly stejných rostlin a zvířat, které vymodelovali do povrchu pouště. Zachycovali na ní také výjevy ze sklizně kukuřice a fazolí. Nejpodstatnější je, že vyobrazení na keramice nejsou vytvořena jedinou nepřerušovanou čarou. To je rezervováno pouze pro pampu, kde se po obrazcích mělo chodit.

Geometrické motivy zvířat se během tisíciletí vyvinuly z jednodušších forem. Zprostředkovatelem celé řady vyobrazení zvířat byly tkaniny. Bavlnu začali na pobřeží poprvé pěstovat kolem roku 2500 př. n. l. Díky suchému podnebí pampy zůstaly pradávňé tkaniny i navzdory svému stáří dokonale zachované. Jedna z tkanin Nazců měla rozměry více než 2,5×4 metry a bylo na ní vymalovaných přes tisíc lidí v kostýmech, kteří tančili a v rukou drželi chřestidla z tykví, vypěstované plodiny, hole, válečné palice a vrhací klacky. Očividně se zde konala početná shromáždění. Lze logicky předpokládat, že i shromáždění Nazců sloužila k celé řadě účelů, podobně jako velké obřadní slavnosti tradičních společenství všude na světě. V rámci těchto shromáždění se obchodovalo, lidé si hledali manželské partnery, užívali si

Obrázek 11.1 Mapa umístění kultur zmíněných v této kapitole. Tyto kultury nebyly činné všechny ve stejné době. V mapě jsou vyznačeny současné hranice států. (LYNNE KELLY)

Vedou se rozsáhlé spory, kdy do Ameriky dorazili první lidé, avšak v období kolem roku 10000 př. n. l. už v Severní i Jižní Americe žily rodiny lovců-sběračů, pohybující se z místa na místo v malých skupinkách. Pravděpodobně se již nejednalo o kočovníky, ale po svém vymezeném území se v rámci každoročního cyklu přesouvali mezi polotrvalými stanovišti bohatými na zdroje. Kolem roku 8000 př. n. l. začali původní obyvatelé pěstovat kukuřici, tykev a chilli. V jejich malých vesnicích existuje řada důkazů

První Evropané sem připluli na Boží hod velikonoční roku 1722. Holandská posádka zde kotvila pouze jeden den, ale zaznamenala, že tu nejsou žádné velké stromy a všechny sochy doposud stály. V roce 1770 se o sochách zmínila španělská flotila, ale nezmiňuje, že by byly některé z nich povalené. Už v roce 1774 ovšem kapitán Cook píše, že viděl řadu soch shozených ze svých plošin. V roce 1868 už podle všeho stála vzpřímeně pouze jediná. Kontakt s Evropany nepochybně znamenal zavlečení chorob, proti nimž neměli ostrované vypěstovanou odolnost. Podobně jako u původních kultur jinde na světě brzy následovala epidemie s hrozivým počtem mrtvých. Je pravděpodobné, že si Rapanujci vylili vztek na sochách, které už jim k ničemu nebyly. Moai ztratily svoji moc a význam a jejich vědomosti pozbyly účinku.

Kult Ptačího muže

Jedna socha moai na sobě měla jiné motivy než ostatní. Jde o poměrně malou sochu, nyní umístěnou v Britském muzeu. Na zadní straně měla znázornění Ptačího muže. Má se za to, že nová tradice nazývaná kult Ptačího muže se objevila kolem roku 1760, v období po úbytku obyvatel. Trvala až do roku 1868, kdy misionáři obrátili hrstku zbývajících Rapanujců na křesťanskou víru.

Rituální vůdci se na posvátném místě Mata Ngarau věnovali zpěvu a modlitbám za úspěch v soutěži o Ptačího muže, která se konala každý rok v působivé vesnici Orongo. Podél jedné strany tohoto obřadního centra klesá k mořské hladině 300 metrů vysoký útes. Každý ze soutěžících musel ze strmého srázu slézt a s proviantem doplatvat na ostrůvek Motu Nui, někdejší hnízdiště tisíců mořských ptáků, včetně rybáků černohřbetých. Řada soutěžících zemřela, když se zřítíla z útesu, jiní se stali oběťmi žraloků. Jakmile se dostali na Motu Nui, museli počkat v jedné z 21 jeskyní používaných jako dočasné ubytování a pohřebiště. Čekali, až přiletí rybákové černohřbetí. Cílem bylo vzít jejich vejce a jako první ho bezpečně dopravit přes vodu a zpátky nahoru na útes do vesnice. Vítěz vejce předložil svému mecenáši, jenž byl pro daný rok jmenován Ptačím mužem, což byla nesmírně vlivná pozice.

V jeskyních a některých kamenných domech ve vesnici Orongo se ve tvrdé hornině nachází více než tisíc rytin. Téměř polovina představuje Ptačího muže Make-make, člověka s lidským tělem a hlavou fregatky. Jinde na ostrově je Make-make, bůh kultu Ptačího muže, vyobrazen jen vzácně. Motiv Ptačího muže je v polynéském umění poměrně častý a v okolí Oronga je k vidění i na řadě petroglyfů. Koncepci Ptačího muže si na ostrov téměř jistě přivezli původní osadníci a během pozdního období předkřesťanské éry na ostrově zásadně vzrostl její význam.

V minulosti měli stařešinové encyklopedickou paměť. Dovedli pojmenovat všechna zvířata a rostliny kolem a také všechny hvězdy na obloze. Avšak dnes má většina z nás problémy zapamatovat si krátkou básničku.

Pomocí tradičních aboriginských písní jako klíče identifikovala Lynne Kelly mocnou paměťovou techniku používanou domorodými lidmi celého světa. Objevila, že tato prastará paměťová technika je tajemstvím skrývajícím se za významnými kamennými monumenty jako Stonehenge, které už tak dlouho matou archeology.

Kamenné kruhy napříč Británií a severní Evropou, propracované kamenné domy v Novém Mexiku, obrovské zvířecí tvary v peruánské Nascé a sochy na Velikonočním ostrově slouží jako nejefektivnější paměťové systémy, které byly kdy lidmi vynalezeny. Umožňovaly lidem v neliterárních kulturách zapamatovat si obrovské množství praktických informací, jež potřebovali k přežití.

I dnes můžeme tuto prastarou techniku využít k procvičení paměti: Lynne Kelly nám ve své fascinující knize ukáže jak.

„Bere čtenáře na fascinující cestu do minulosti, kolem světa a do myslí lidí, kteří knihu, jako je tato, nikdy nepotřebovali. Vše už věděli.“

Iain Davidson
emeritní profesor na University of New England

Dr. LYNNE KELLY
popularizátorka vědy
a čestná docentka
na La Trobe University

